

ТРАГОВИ РУСА БЕЛОЕМИГРАНАТА УНИВЕРЗИТЕТСКИХ ПРОФЕСОРА У БЕОГРАДСКИМ АРХИВИМА

Анстракт: У раду се даје преглед архивске грађе у београдским архивима у којој се могу наћи подаци о Русима белоемигрантима који су радили као професори на факултетима Београдског универзитета. У обзир су узета четири београдска архива (Архив САНУ, Државни архив Србије, Архив Југославије и Историјски архив Београда). Пажња истраживача скренута је како на архивске фондове и јединице које су у целини посвећене руској белоемиграцији, тако и на оне у којима се само спорадично и делимично могу наћи информације о појединим сегментима живота и рада Руса белоемиграната професора Београдског универзитета.

Кључне речи: *Руси белоемигранти, универзитетски професори, Београдски универзитет, Архив САНУ, Државни архив Србије, Архив Југославије, Историјски архив Београда*

ДОЛАЗАК РУСА БЕЛОЕМИГРАНАТА УНИВЕРЗИТЕТСКИХ ПРОФЕСОРА НА БЕОГРАДСКИ УНИВЕРЗИТЕТ

Октобарска револуција 1917. и грађански рат у Русији били су догађаји од светскоисторијског значаја са бројним и разноврсним последицама, од којих је од посебног значаја било исељавање великог броја Руса противника бољшевика у разне земље Европе и света. Већ од октобра 1917. многи становници Русије су се у групама и појединачно исељавали, бежећи од бољшевика и њихове идеологије и оружја; како се грађански рат разбуктавао и Црвена армија односила победу за победом, број избеглица је постајао све већи и избеглички талас се прелио како на околне, тако и на удаљене земље и друге континенте. Тек створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (СХС) била је привлачна дестинација за руске избеглице због верске, националне и династичке блискости, воље државних органа да их прими и брине о њима, али и других разлога. Процес досељавања избеглица из грађанским ратом захваћене Русије у Краљевину СХС одвијао се од краја 1919. до краја 1922. године и у том периоду се у пет таласа доселило око 42.500 лица. Руске избеглице су биле у сталном покрету у нади у скори повратак у домовину и у потрази за бољим условима живота и рада. Зато се њихов број у Краљевини Југославији временом мењао

¹ научни саветник, dragomirbondzic@yahoo.rs

и смањивао, тако да их је 1930. било око 30.000, пред Други светски рат око 25.000, да би током рата и у послератном периоду њихов број драстично опао.²

Из карактера револуције произилазила је и социјална, образовна и професионална структура руске емиграције у целини, па тако и оне која је дошла у Краљевину СХС. Она се не може са сигурношћу и прецизно одредити, али из доступних података се види да се радило о „прогнаној елити“ – 40-50% избеглица на Балкану раније се бавило интелектуалним пословима (међу избеглицама у Краљевини СХС 13% је имало високо, 62,4% средње, 11,46% ниже образовање, 7,18% домаће, а само 2,6% је било без образовања и 2,7% непознато). Међу њима је било војника, официра, сељака и козака, али и ђака, студената, чиновника, средњошколских професора, лекара, инжењера, правника, уметника, музичара, писаца, па и универзитетских професора и научника. Висок образовни, социјални и професионални профил био је једна од кључних карактеристика избегличке популације у Краљевини СХС/Југославији, одударао је од социјалног и образовног стања средине (у којој је преко 50% становника било неписмено) и наредних деценија оставио је дубок траг и далекосежне последице у друштвеном, културном, просветном и научном животу.³

Иако су се први руски емигранти професори појавили на Београдском универзитету већ средином 1919. године, у већем броју су долазили од почетка 1920, после евакуације Одесе и Новоросијска. Управа Београдског универзитета брзо је реаговала и већ фебруара 1920. исказала спремност да прими у службу руске научнике и тиме, бар делимично, реши недостатак наставног кадра на факултетима. Руси универзитетски професори релативно су брзо и лако ангажовани, кроз редовну процедуру и у прво време углавном у својству контрактуалних и хонорарних наставника, са нижим примањима од сталног наставног особља. Временом, посебно после прихватања држављанства Краљевине СХС/Југославије, добијали су стални посао и поправљали свој правни и материјални статус. Упркос томе, неки од њих су напуштали Београд и Краљевину и одлазили у друге универзитетске центре.⁴

Истовремено, у Београд су долазили руски научници из других средина и временом су се појавили и млади кадрови, школовани у међуратном периоду, тако да је број белоемиграната наставника Београдског универзитета варирао и постепено

² Мирослав Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Београд 1996, 44, 58-189; Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, Београд 2006, 13, 107-158, 214, 216, 352-360.

³ М. Јовановић, *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, 44-46, 265-293; М. Јовановић, *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, 175-183; Остоја Ђурић, *Руска литерарна Србија 1920–1941, писци, кружоци и издања*, Горњи Милановац 1990, 19-21; Ljubodrag Dimić, „Ruska emigracija u kulturnom životu građanske Jugoslavije“, *Istorija 20. veka*, br. 1–2, 1990, 7-38; Тома Миленковић, „Друштво руских научника у Југославији (1920–1941)“, *Руска емиграција у српској култури XX века*, Зборник радова, I (уредили Миодраг Сибиновић, Марија Межински и Алексеј Арсењев), Београд 1994, 61; *Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их*, каталог изложбе, Алексеј Тимофејев, Милана Живановић, Слободан Мандић, Београд 2021, 45.

⁴ Драгомир Бонцић, „Руски емигранти наставници Београдског универзитета од 1919. до средине 20. века“, *Србија и Русија 1814–1914–2014*, Зборник радова, ур. Михаило Војводић, Београд 2016, 232-237.

пено се смањивао. Школске 1921/1922. на Београдском универзитету су радила 42 наставника белоемигранта, 1930/1931. било их је 39, а 1940/1941. 35 на броју. Током Другог светског рата њихов број се драстично смањио (15 наставника је умрло или напустило земљу), да би се после њега на Универзитету као наставници појавили и неки нови Руси белоемигранти. Ипак, временом је њихов број неминовно опадао, тако да их је 1947/1948. укупно било 26, 1965/1966. 16, а почетком 80-их са Универзитета су отишла и последња два белоемигранта. На Београдском универзитету је од 1919. до 1980. године радило преко 90 наставника белоемиграната, а уколико узмемо у обзир и асистенте и друго ненаставно особље, тај број је износио преко 160.⁵ Неки од њих су провели на Београдском универзитету по свега неколико семестара, а неки читаве каријере. Било их је на свим факултетима и у скоро свим научним областима. Многи су учествовали у оснивању нових факултета, института, семинара и научних дисциплина, образовали генерације стручњака у разним областима, објавили мноштво књига и научних радова и остварили велики утицај у бројним наукама. Једанаест белоемиграната изабрано је у Српску краљевску академију/Српску академију наука и уметности. Живећи и радећи у Београду, дали су огроман научни, културни и просветни допринос и оставили дубоке трагове у друштвеном, политичком, културном и свакодневном животу и историји Београда, Србије и Југославије.⁶

АРХИВСКА ГРАЂА У БЕОГРАДУ О РУСИМА БЕЛОЕМИГРАНТИМА УНИВЕРЗИТЕТСКИМ ПРОФЕСОРИМА

Трагови Руса белоемиграната наставника Београдског универзитета налазе се у обиљу архивске грађе расуте по архивским установама Београда (али због пресељења, промене радног места и разних других разлога и у архивима Србије, Југославије и других земаља). Низ Руса наставника Београдског универзитета радио је и на универзитетима у Љубљани (Евгениј Спекторски), Сарајеву (Александар Соловјев), Софији (Пјотр Бицили, Николај Глубоковски и др.), Прагу (Николај Окуњев, Василије Зењковски) и другим местима. Неки су после напуштања Југославије допрли до Француске, Немачке, Сједињених Америчких Држава или Јужне Америке, неки су радили на факултетима у Скопљу (Владимир Мошин, Алексије Јелачић и др.) и Суботици (Григориј Демченко, Сергије Тројицки и др.) који су били саставни део Београдског универзитета. Самим тим, подаци о њима се могу наћи и у тамошњим архивима. Неки од њих су и своје заоставштине оставили у местима у

⁵ Подаци су делом преузети из прегледа предавања Београдског универзитета, а делом из Д. Бонцић, „Руски емигранти наставници Београдског универзитета од 1919. до средине 20. века“, 237-242.

⁶ Литература о животу, раду и доприносу Руса белоемиграната наставника Београдског универзитета веома је обимна. Српски и руски аутори који су се још од краја 80-их година 20. века бавили руском емиграцијом уопште, често су помињали наставнике белоемигранте као групу или неког појединачно, а неки су и целе радове посветили неком од њих. Навођење свих радова одузело би много простора, а ни списак аутора који следи није потпун: В. Тесемников, О. Ђурић, Љ. Димић, П. Марковић, В. Кастратовић Ристић, Т. Миленковић, Ј. Качаки, А. Арсењев, М. Сибиновић, М. Јовановић, М. Сорокина, В. Путјатин, В. Косик, С. Танин, И. Анастасијевић, Д. Бонцић, В. Пузовић, А. Тимофејев, М. Живановић.

којима су провели део каријере (Е. Спекторски у Љубљани, Архив Словеније – АС 1005 и АС 1901; В. Мошин у Скопљу – ф 981, итд.). Заоставштине неких од њих су, чудним путевима, доспеле до архива сасвим трећих градова (рецимо, списи Сергеја Тројицког, професора Правног факултета у Суботици и Богословског факултета у Београду, доспели су преко пијаце у Панчеву и приватне збирке Љубомира Бошкова у Баваништу у Архив Војводине у Новом Саду – ф. 522, Збирка Љубомира Бошкова – Списи Сергеја Тројицког). Сасвим сигурно, подаци о белоимигрантима професорима Београдског универзитета могу се наћи и у другим архивима, библиотекама, музејима, приватним збиркама у Београду, Србији, Југославији и свету, захваљујући њиховим путовањима, контактима са другим руским избеглицама и научницима, али и другим разлозима. Свакако, у архивима широм Русије налази се обимна архивска грађа о животу и раду професора белоимиграната у периоду пре емигрирања.

У овом раду посветићемо се само београдским архивима, сматрајући да се у њима налази најобимнија и најважнија архивска грађа о посматраној теми, а у тежњи да рад буде што прецизнији, концизнији и заокруженији. Приказаћемо шта се о животу, раду и доприносу руских емиграната наставника Београдског универзитета може наћи у фондовима Архива САНУ, Државног архива Србије, Архива Југославије и Историјског архива Београда. Посветићемо пажњу фондовима и архивским јединицама који у целини садрже грађу о руским емигрантима универзитетским професорима или руским емигрантима уопште, али тежићемо да поменемо и оне фондове у којима се документа о поменутој теми могу наћи делимично и спорадично. Наравно, и поред тежње да дамо што обимнији и детаљнији приказ, свесни смо да он неће бити и да не може да буде сасвим потпун.

Архив Српске академије наука и уметности

Преглед почињемо грађом Архива САНУ сматрајући да се у њему налази можда не најобимнија, али свакако веома корисна документација о руским емигрантима наставницима Универзитета. Пре свега, овде се налазе досијеа неколицине Руса академика (Антон Билимович, Константин Вороњец, Владимир Ласкарев, Георгије Острогорски, Никола Салтиков, Владимир Фармаковски и Јаков Хлитчијев). У досијеима Руса академика налазе се углавном званични документи о њиховом животу и раду и о пријему и раду у Академији. Од значаја су њихове биографије и библиографије, службенички листови, упитници, предлози и реферати за избор у Академију, извештаји о раду, затим решења, уверења, уговори и потврде настали приликом пријема у службу, напредовања и одласка у пензију и говори на њиховим сахранама и комеморацијама. У питању су званични, поуздани документи којима се може допунити документација из других архива (пре свега Државног архива Србије) и стећи заокружена слика о животу и посебно научном и просветном раду професора руских емиграната.⁷

⁷ Архив САНУ (АСАНУ): 98, досије Јакова Хлитчијева; 63, досије Владимира Фармаковског; 55, досије Николе Салтикова; 58, досије Владимира Ласкарева; 119, досије Константина Вороњеца; 31, досије Антона Билимовича; досије Георгија Острогорског

Од посебне важности су заоставштине неколико академика руских емиграната које се налазе у Архиву САНУ (А. Билимович, Г. Острогорски, В. Фармаковски и Ј. Хлитчијев). Иако се ради само о четворици академика, извори који се налазе у овим заоставштинама драгоцени су и ретки када су у питању руски емигранти универзитетски професори. Додуше, део заоставштине чине званична службена документа која се могу наћи у досијеима и фондовима других архива (службенички листови, биографије, библиографије, решења, уверења, одлуке, укази о постављењу итд.); у њима се налазе и оверени преписи и (ређе) оригинали личних докумената (изводи из матичне књиге рођених и венчаних, пасоши, уверења о држављанству, преписи диплома и докторских диплома, повеље о избору у Академију итд.). Међутим, поред тога, овде се налазе и радови у рукопису, сепарати, копије и књиге, уџбеници, прорачуни, говори, исечци из штампе, прикази књига, реакције у јавности. Сачувани рукописи су на српском, руском, немачком, француском и енглеском језику. Од посебне важности у заоставштинама је обимна преписка: бројна писма, дописнице и разгледнице, породичне, приватне, стручне и службене преписке са члановима породице и другим избеглицама, колегама професорима Београдског универзитета, руским и страним научницима, представницима издавачких кућа и научних установа итд. Мањи део је писан на писаћој машини, а далеко већи је у рукопису. Преписка се одвијала на више језика: руском и српском највише, али и на немачком, француском, енглеском, чешком и пољском. Осим из Београда, писма су долазила из других градова Југославије и бројних иностраних дестинација (СССР, Бугарска, Велика Британија, Чехословачка, Француска, Немачка, Италија, САД итд.). Преписка је често вођена из домаћих и страних бања и других туристичких дестинација. Из приватне преписке сазнајемо мноштво занимљивих, али и важних информација о породичним односима, личним осећањима, пословима, путовањима, културним догађајима, избегличким проблемима итд. Стручна преписка нас упознаје са научним интересовањима појединаца, токовима настанка појединих научних дела, одласцима на научне скупове и боравцима у иностранству, међусобним поштовањем и односима са значајним научницима, бившим студентима и другим савременицима, позивима на гостовање или примањем награда, почасних доктората итд. Заоставштине обилују и другим разноврсним документима које је тешко наћи на другим местима: ту су разне чланске књижице, пропуснице, карте за попуст у саобраћају, документа о економској делатности, уговори, кредити, рачуни, бројне посетнице, позивнице на разне седнице, свечане пријеме, културне и уметничке догађаје, представе, концерте, са програмима, туристичким водичима по разним земљама и градовима итд. Треба поменути и исечке из новина о самим личностима, књигама, руској емиграцији, разним догађајима, а од посебне важности су свакако фотографије, личне и породичне, које истраживачу дају јединствену слику људи и догађаја коју не би могао да стекне на други начин.⁸

У Архиву САНУ налази и рукопис дела др Степана Куљбакина „Словенска палеографија“ са копијама преписке са Аустријском академијом наука и уметности

⁸ АСАНУ, 14349, Заоставштина Антона Билимовича; 14620, Заоставштина Јакова Хлитчијева; 15043, Заоставштина Владимира Фармаковског; 14557, Заоставштина Георгија Острогорског

о штампању дела у Бечу⁹, као и Мемоари професора Филозофског факултета Евгенија Ањичкова. Мемоари су написани на руском језику, у 29 свесака, допиру само до периода пре Првог светског рата и не садрже податке о одласку у емиграцију у емигрантском животу. Ипак, они су од велике важности за живот и рад професора Ањичкова у том периоду, његово образовање и научно деловање, али представљају и сведочанство о друштвеном, политичком, културном и научном животу Русије с краја 19. века.¹⁰

Од посебног значаја у Архиву САНУ је заоставштина Александра Белића, лингвисте, филолога и слависте, професора Београдског универзитета, члана и од 1937. до 1960. председника САНУ. Белић је био потпредседник и председник Државне комисије за пријем и смештај руских избеглица током целог међуратног периода (од 1920. до 1927. потпредседник, а од 1927. до 1940. председник) и имао је интензивне везе са руским избеглицама, посебно интелектуалцима, и њиховим установама, тако да су у његовој обимној заоставштини расута бројна, разноврсна и корисна сведочанства о устројству, животу и раду руске беломиграције, посебно руских беломиграната професора Београдског универзитета. Поред извештаја и докумената о раду државних органа који су се бавили руском емиграцијом и статистичких и других података о емиграцији уопште, фонд садржи бројна документа о раду руских научних и културних установа (Руски научни институт, Руско археолошко друштво, Удружење руских писаца и новинара итд.) и појединаца. Сачувани су поједини извештаји и молбе руских установа, правилници, позиви на састанке, плакати, извештаји и реферати о избору руских беломиграната за професоре, њихове биографије и библиографије, рукописи и објављени текстови, исечци из новина, посетнице, молбе упућене Белићу, неколико фотографија итд. Посебно је значајна и обимна преписка са руским емигрантима разних генерација, посебно са Русима професорима и научницима из којих се могу црпети бројни подаци о научном раду и службеним питањима, али често и информације о приватном животу и међусобним односима руских емиграната; од бројних кореспондената наведимо Степана Куљбакина, Тимофеја Локота, Евгенија Ањичкова, Петра Струвеа, Теодора Тарановског, Евгенија Спекторског, Александра Погодина, Владимира Мошина, Георгија Пио Уљског, Петра Митропана, Георгија Острогорског итд.¹¹

Обимом и детаљношћу, али пре свега квалитетом и врстом извора које нуди, Архив САНУ је незаобилазан и кључан за остваривање увида у професионални и лични живот Руса беломиграната професора Београдског универзитета. То посебно важи за појединце чија су досијеа и заоставштине похрањене у овом архиву. Количина и квалитет грађе, лична и службена документа, преписка, рукописи и дела, фотографије и исечци из штампе, бацају јако светло на живот и рад ових људи и представљају кључни део њихових животописа. Свакако, ни количина и важност извора и података о другим припадницима руске интелектуалне елите на Београдском универзитету које нуди Архив САНУ није мала и не може се занемарити.

⁹ АСАНУ, 14482 „Словенска палеографија“ др Степана Куљбакина

¹⁰ АСАНУ, А 9252, Мемоари Евгенија Ањичкова

¹¹ АСАНУ, 14386, Заоставштина Александра Белића

Државни архив Србије

Важност Државног архива Србије¹² за посматрану тему произилази пре свега из чињенице што се у њему налази фонд Универзитета у Београду. Више делова овог фонда садржи кључне документе за праћење живота и рада Руса белоемиграната професора Београдског универзитета. Ту су најпре персонална досијеа сарадника Универзитета, међу којима су и 42 досијеа Руса белоемиграната (од чега су 23 били наставници, а остало асистенти, демонстратори, служитељи...). У њима се налазе попуњени службенички листови са фотографијом и детаљним информацијама о животу и раду (од рођења, школовања и приватних питања као што су брачно стање и чланови породице, преко прецизно забележеног напредовања у служби од првог запослења до пензионисања или смрти, до кратке, сажете биографије и библиографије). У оквиру Службеничког листа налазе се и оригинали или преписи појединих личних документа (од извода из књиге рођених и венчаних, војничких исправа, па до низа уверења, потврда и решења потребних за заснивање радног односа и за напредовање у служби). Важан део представљају и идеолошко-политичке карактеристике из времена после Другог светског рата (које се могу наћи и у неким досијеима и заоставштинама у АСАНУ и у Архиву Југославије) у којима су поред основних биографских података дати и подаци о идеолошко-политичком опредељењу и деловању, наравно из угла факултетских органа Комунистичке партије. Из досијеа се углавном могу добити подаци о животу и раду појединаца после доласка у Краљевину СХС, али преписи појединих докумената и биографије често дају и сажет преглед живота и рада у Русији пре емигрирања. У обимној грађи овог фонда, сређеној по годинама настанка, могу се наћи и детаљни и прецизни подаци о доласку појединих белоемиграната на Универзитет, процедури избора и добијању звања, напредовању у служби, преласку из контрактуалног у стални статус, а често су поред биографија (*curriculum vitae*) и библиографија сачувани и реферати за избор у којима су дати биографски подаци и детаљне анализе резултата и доприноса настави и науци. Архивска грађа нуди и разноврсне податке о току каријере, научним путовањима, појединим проблемима, материјалном стању, међусобним односима, сукобима итд. На крају, књиге записника седница универзитетских органа, Универзитетског савета, Универзитетског већа и Универзитетске управе, нуде прецизне податке о свим службеничким питањима, почев од избора и доласка на Универзитет, преко напредовања у служби, до разноврсних питања живота и рада појединаца, њиховог учешћа у наставном и научном раду и функционисању појединих факултета и Универзитета у целини, почев од 1919. до година после Другог светског рата.¹³

Треба истаћи и значај фонда Министарства просвете НР Србије, у којем такође постоје досијеа наставника и асистената Београдског универзитета, у оквиру

¹² Саму зграду Државног архива Србије у Карнегијевој улици пројектовао је архитекта Николај Краснов, руски емигрант, и његови пројекти се чувају у овом архиву, у Збирци скица и пројеката.

¹³ Државни архив Србије (ДАС), фонд Г 200, Универзитет у Београду, грађа; Досијеа наставника фасц. I-VIII; Записници седница Универзитетског савета; Записници седница Универзитетске управе; Записници седница Универзитетског већа

досијеа просветних радника уопште. У мноштву досијеа руских белоемиграната просветних радника, налази се и 50 досијеа Руса наставника и асистената Београдског универзитета. Њихов садржај и значај сличан је садржају и значају досијеа у фонду Београдског универзитета.¹⁴ Поред тога, треба рећи и да се и у архивској грађи Министарства просвете НРС, као и у грађи фондова који су у послератном периоду водили бригу о Универзитету и науци и просвети на републичком нивоу (Комитет за научне установе, Универзитет и велике школе НРС 1947–1950, Министарство за науку и културу НРС 1950/1951, Савет за просвету и културу НРС 1951/1952) налазе подаци о наставницима белоемигрантима. У обимној документацији ових органа који се тичу Универзитета (извештајима, административним, стручним и идеолошко-политичким анализама, елаборатима, прегледима, рефератима) могу се наћи и информације о универзитетским наставницима белоемигрантима, њиховом броју, научном раду, идеолошко-политичком опредељењу и активностима итд.¹⁵ Сличне податке могуће је наћи и у фонду ЦК СКС, посебно у грађи Управе за агитацију и пропаганду.¹⁶ Исто тако, осим фонда Универзитета у Државном архиву Србије се налазе и фондови Медицинске велике школе (1948–1954), Техничке велике школе (1948–1954) и појединих факултета (Филозофски, Правни, Технички, Пољопривредно-шумарски, Медицински...) у којима се такође могу наћи подаци о професорима белоемигрантима.¹⁷

И у фонду Министарства народног здравља НРС, међу досијеима бројних белоемиграната лекара и асистената, могу се наћи и досијеа Александра Игњатовског и Димитрија Тихомирова, професора Медицинског факултета.¹⁸ На крају, треба поменути и да се у Државном архиву Србије налази и фонд Руско-српски клуб (1903–1935) који нуди значајне податке о самом доласку руских емиграната у Краљевину СХС и организацији њиховог живота и рада, па у тим оквирима и живота и рада универзитетских професора, као и породични фонд Марије Агапов Илић и Максима Агапова.¹⁹ И у збирци докумената преузетих од Безбедносно-информативне агенције, у мноштву материјала о руској белоемиграцији, могу се наћи и подаци о Русима емигрантима професорима Београдског универзитета.²⁰

¹⁴ ДАС, фонд Г 183, Министарство просвете НР Србије, досијеа

¹⁵ ДАС, Г 183, Министарство просвете НР Србије, грађа; ДАС, фонд Г 189, Комитет за научне установе, Универзитет и велике школе; ДАС фонд Г 187, Министарство за науку и културу НРС; ДАС, фонд Г 193, Савет за просвету и културу НРС. Посматрали смо само фондове са грађом до средине 50-их година 20. века, од када је број наставника белоемиграната значајно опао.

¹⁶ ДАС, фонд Ђ 2, ЦК СКС, Управа за агитацију и пропаганду

¹⁷ ДАС, фонд Г 196, Медицинска велика школа; ДАС, фонд Г 212, Техничка велика школа; ДАС, фонд Г 208, Филозофски факултет; ДАС, фонд Г 205, Правни факултет, итд.

¹⁸ ДАС, фонд Г 216, Министарство народног здравља, досијеа, фасц. 50, бр. 6 и фасц. 168, бр. 47

¹⁹ ДАС, фонд Руско-српски клуб; ДАС, Породични фонд ММА

²⁰ ДАС, Збирка докумената преузетих од Безбедносно-информативне агенције, П-111, Београдски универзитет, Годишњи извештај 1949.

Архив Југославије

Мања количина података о Русима белоемигрантима професорима Београдског универзитета, расутих у више архивских фондова и архивских јединица, може се наћи у Архиву Југославије.

У фонду Министарства унутрашњих послова Краљевине Југославије постоје посебне архивске јединице које садрже документацију о доласку руских избеглица (прихвату, размештају и смештају по разним местима у Краљевини СХС 1920. године, раду Државне комисије за руске избеглице итд.). Иако се у овом материјалу врло ретко помињу неки од Руса избеглица који су касније постали наставници Универзитета у Београду, могу се наћи корисни подаци који сведоче о процесу доласка, прихвата и распоређивања руских избеглица у Краљевини, процедури, проблемима и атмосфери у којој су се нашли и неки од будућих универзитетских професора.²¹ Слично је и са фондом Војислава Јовановића Марамбоа и фондом Министарства вера Краљевине СХС у којима нема података о професорима универзитета, али се може наћи низ података о општем стању и запошљавању руских емиграната у Краљевини почетком 20-их година²², као и са фондом Министарства иностраних послова Краљевине Југославије у којем има података о регулисању статуса руских избеглица.²³ У фонду Министарског савета Краљевине Југославије, поред неких општих података о доласку руских емиграната, може се наћи и неколико докумената о деловању Савеза руских инжењера у Краљевини СХС током 1921, са потписом потпредседника Савеза Георгија Пио Уљског, тада већ хонорарног професора Техничког факултета у Београду.²⁴ Руски емигранти су током 30-их година упућивали молбе и жалбе председнику Владе Милану Стојадиновићу, па је у његовој збирци сачувано неколико докумената које су између осталих, као дужносници разних руских удружења, потписали професори Александар Погодин, Сергије Трегубов, Никола Крајински, Михаило Чубински, Теодор Тарановски, Евгеније Ањичков, Петар Струве и други.²⁵

У фонду Краљевог двора налази се мноштво молби, жалби, изјава захвалности и дописа упућених краљу Александру I или члановима његове породице преко маршала Двора од стране избеглих Руса. Међу потписницима молби се у име разних друштава и удружења руских избеглица често налазе и професори Београдског универзитета (теолог Александар Доброклонски као председник Руског педагошког друштва 1933; инжењер Георгије Пио Уљски као председник Удружења руских инжењера 1931; правник Сергије Трегубов као председник Одбора за прославу стогодишњице Императорске Високе академије Права у Петрограду 1935...)²⁶ Из овог фонда посебно треба истаћи писма професора Пољопривредно-шумарског

²¹ Архив Југославије (АЈ), фонд Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије (КЈ) 14-224-800, Руске избеглице, 1920; АЈ, 14-224-801, Државна комисија за руске избеглице, 1920; Извештаји окружних начелника у вези прихвата руских избеглица, 1920.

²² АЈ, фонд Министарство вера Краљевине СХС, 69-175

²³ АЈ, фонд Министарство иностраних послова КЈ, 334-18-49

²⁴ АЈ, фонд Министарски савет КЈ, 138-22-87

²⁵ АЈ, збирка Милана Стојадиновића, 37-69-417

²⁶ АЈ, фонд Краљев Двор, 74-19-32; АЈ, 74-202-289; АЈ, 74-203-290; АЈ, 74-490-704

факултета Алексеја Шеншина, која је децембра 1933. писао министру просвете др Раденку Станковићу и маршалу Двора ђенералу Александру Димитријевићу поводом одуговлачења са потписивањем његовог уговора и сукоба који је имао са министром тим поводом.²⁷ Шеншин, који је крајем 30-их година напустио Југославију и о коме иначе имамо мало података, поново се појављује у грађи Генералног конзулата Краљевине Југославије у Цариграду, као аутор извештаја о покрету генерала Власова за Министарство иностраних послова августа 1943, а потом и у фонду Емигрантске владе Краљевине Југославије, са извештајем о стању руске емиграције у Југославији новембра 1943. године.²⁸

Када је у питању живот и рад Руса белоемиграната универзитетских професора у међуратном периоду, у Архиву Југославије највише информација се може добити из фонда Министарства просвете Краљевине Југославије. У неколико фасцикли овог фонда могу се наћи бројни документи о доласку, животу и раду руских емиграната и њихових установа и државних органа који су се бавили њима (Руско-југословенски одбор, Државни одбор за пријем и смештај руских избеглица, Удружење руских педагога, Руско педагошко друштво, Институт Кондаков, Руски научни институт...).²⁹ Међутим, од посебног је значаја неколико фасцикли у којима се налазе досијеа наставног особља Београдског универзитета и факултета у Суботици и Скопљу.³⁰ У питању су досијеа која су оскуднија од оних из фонда Универзитета у Београду и Министарства просвете Србије и везана су само за службеничке односе, избор у звања, путовања у иностранство, регулисање висине плате или пензије, односно за сва службена питања и проблеме за које је било неопходно одобрење или сагласност Министарства просвете Краљевине Југославије. Сачувано је 28 досијеа наставника Руса белоемиграната (за Евгенија Ањичкова два, на Филозофском факултету у Београду и у Скопљу). Документација је већином оскудна и састоји се од свега неколико аката која се често односе на исто питање (рецимо од молбе наставника за одсуство, сагласности факултетског и универзитетског савета и дозволе Министарства просвете да се одсуство реализује или од обавештења о избору наставника у савету факултета и потврде избора од стране Универзитетског већа и министра просвете). Документација је у неколико случајева обимнија, било зато што се радило о наставницима који су чешће одуствовали (математичар Ни-

²⁷ АЈ, 74-203-290, Писмо Алексеја Шеншина министру просвете Краљевине Југославије, 16. 12. 1933; АЈ, 74-203-290, Писмо Алексеја Шеншина маршалу Двора, 25. 12. 1933.

²⁸ АЈ, фонд Генерални конзулат КЈ у Цариграду 411-7-16, стр. Пов. Бр. 238, 1. 10. 1943, Покрет генерала Власова; АЈ, фонд Емигрантска влада Краљевине Југославије, 103-164-587, О стању руске емиграције у окупираној Југославији, новембар 1943. Овај извештај је објављен у: *Москва – Србија Београд – Русија, документа и материјали, Том 4, Руско-српски односи 1917–1945.* (приређивачи Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, Александар Силкин), Москва – Београд 2017, 887-889 и Ранко Јаковљевић, *Руси у Србији*, Београд 2004, 136-157.

²⁹ АЈ, фонд Министарство просвете КЈ, 66-16-42; АЈ, 66-59-155; АЈ, 66-155-428; АЈ, 66-453-716; АЈ, 66-469-739; АЈ, 66-569-892; АЈ, 66-569-893

³⁰ АЈ, 66-137-413, АЈ, 66-138-413, АЈ, 66-139-413, АЈ, 66-140-413, Досијеа наставног особља Београдског универзитета; АЈ, 66-157-430, Досијеа наставног особља Филозофског факултета у Скопљу; АЈ, 66-159-433, Досијеа наставног особља Правног факултета у Суботици

кола Салтиков, који је од 1925. до 1938. сваке године тражио сагласност да током зимског распуста држи предавања у Белгији, или историчар из Скопља Алексије Јелачић, који је од 1924. до 1931. тражио дозволу за пут у Београд, Загреб, Љубљану или у иностранство), било зато што су се процедурална питања компликовала те су актима прикључивани и додатни материјали, жалбе и прилози (Сергије Троицки, коме је ометан избор у звање редовног професора и јавно негирана стручност, на шта је одговарао документима и текстовима у штампи).³¹

У фонду Министарства социјалне политике и народног здравља Краљевине Југославије сачувана је анкета са Листом личних и службених података лекара коју су попуњавали 1946. године; међу анкетама бројних Руса лекара, налази се и неколико универзитетских наставника и асистената.³²

490

Подаци о животу и раду Руса белоемиграната професора Београдског универзитета у периоду после 1945. у Архиву Југославије се могу наћи спорадично, у низу фондова који садрже грађу о науци и просвети, односно о Београдском универзитету у првим деценијама социјалистичке Југославије. У питању су Министарство просвете ДФЈ, Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ, Министарство за науку и културу ФНРЈ, Савет за науку и културу Владе ФНРЈ, као и грађа ЦК СКЈ. У актима, извештајима, елаборатима, рефератима, статистичким прегледима и другим документима из ових фондова који се тичу Београдског универзитета, могу се наћи и бројни подаци о наставницима Русима белоемигрантима. Од посебног значаја су њихове, већ поменуте, идеолошко-политичке карактеристике које се налазе у оквиру карактеристика других наставника Београдског универзитета. У њима се могу наћи поједини биографски подаци о Русима и информације о стручности и професионалном раду на факултету, али посебно подаци о идеолошком и политичком опредељењу у предратном периоду, понашању током Другог светског рата и односу према окупатору и сукобљеним покретима, а нарочито о политичким ставовима и понашању после Другог светског рата, односу према новим властима, активности на факултету и у политичким организацијама и ставу према Резолуцији Информбироа. Из ових докумената може се видети колико је био тежак положај Руса белоемиграната после рата, како је негативно посматрана чињеница само што су побегли од болшевика и што су били Руси у време идеолошког сукоба са Совјетским Савезом и Информбироом.³³ Према подацима управо из Архива Југославије, на Београдском универзитету је 1949. године било 12 Руса (од 427 наставника) и 7 Руса (од 247 асистената), при чему нису рачунати они емигранти који су имали југословенско држављанство.³⁴

³¹ АЈ, 66-139-413, Досије Николе Салтикова; АЈ, 66-157-430, Досије Алексија Јелачића; АЈ, 66-159-433, Досије Сергија Троицког

³² АЈ, фонд Министарство социјалне политике и народног здравља КЈ, 39. Анкете употпуњене подацима из других архива и литературе објављене су у: *Руски лекари у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији. Биографски речник и анкете (1918–1946)*, ур. Миладин Милошевић, Виктор Москвин, Београд – Москва 2012.

³³ АЈ, фонд Министарство науке и културе ФНРЈ, 316-60, Биографије и карактеристике научника 1948/49; АЈ, 316-61, Биографије и карактеристике научника 1948/49; АЈ, фонд Савет за науку и културу ФНРЈ, 317-67-92, Карактеристике професора Београдског универзитета

³⁴ АЈ, 316-93, Реферат о броју наставника на факултетима, 1948. На спорадичне податке о

Историјски архив Београда

Трагове боравка Руса универзитетских професора у Београду можемо пратити и у Историјском архиву Београда. У питању су пре свега картони житеља који се чувају у Картотеци житеља у фонду Управе града Београда (УГБ) и дигитализовани су на интернет сајту Архива. У картотеци можемо наћи и картоне Руса белоемиграната професора Београдског универзитета. Из ових извора, осим личних података (име и презиме, име родитеља, датум и место рођења, занимање, држављанство – „руски емигрант“), можемо наћи и податке о адреси становања и промени адреса у одређеном периоду, брачном стању, жени и деци, као и датум добијања држављанства Краљевине СХС/Југославије и полагања заклетве.³⁵

Од посебног значаја у овом Архиву је и лични фонд Александра Ивановича Стебута (1877–1952), професора педологије на Пољопривредно-шумарском факултету у Земуну. У питању је свега једна кутија, али изузетно драгоцене зато што садржи веома разноврсну грађу: поред неколико личних докумената (сведочанство из 1889. године и сл.), део документације представља Стебутова преписка са руским емигрантима, разним установама и стручњацима почев од првих дана емиграције 1920, па до првих година после Другог светског рата; веома значајни су исечци из штампе и оригинали текстова које је објављивао током међуратног периода промовишући унапређење пољопривреде у Краљевини Југославији и неколико стручних текстова и записника са стручних конференција; део грађе представљају дописи и извештаји из периода Другог светског рата, посебно из Априлског рата и првих месеци окупације, када је Стебут једно време био и в. д. декана.³⁶

Треба поменути и да се у Историјском архиву Београда налази и збирка Олега Сергејевича Гребеншчикова (1905–1980) који је био познати балетски играч, али и ботаничар, и кратко време је крајем 40-их година предавао на Природно-математичком факултету у Београду. Грађа је превасходно везана за његову балетску, позоришну и музичку активност и рад Народног позоришта у Београду између два светска рата.³⁷ У фонду БИА-е Историјског архива Београда, међу подацима о деловању руских емиграната, нашао се и досије Кирила Мартиноа, асистента Београдског универзитета пре рата, и наставника Универзитета у Сарајеву после рата, који је после сукоба са Информбироом 1948. ухапшен и после робије отишао у СССР почетком 50-их година. У оквиру досијеа британског држављанина Јулиуса Чарлса Ханана у овом фонду нашли су се и подаци о професору Београдског универзитета Јакову Хлитчијеву који је почетком 50-их година био праћен и прислушкиван због предратних трговачких веза са Британцима.³⁸

Русима професорима и академицима може се наићи и у фондовима Министарство рада Владе ФНРЈ (25-158-428), Савет академија (55-34-159; 55-48-219; 55-61-357; 55-64-412; 55-59-308) итд.

³⁵ Историјски архив Београда (ИАБ), фонд Управа града Београда (УГБ), 1, Картотека житеља, Картони Е. Ањичкова, Ј. Вагнера, Н. Василева, М. Георгијевског, В. Жардечког, итд.

³⁶ ИАБ, Лични фонд Александра Ивановича Стебута, 2419, фасц. 1. Документација је на српском, руском, немачком и, у мањој мери, енглеском језику.

³⁷ ИАБ, Збирка Олега Гребеншчикова, 2881, фасц. 1. Приређена је и изложба са каталогом: *Олег Сергејевич Гребеншчиков (1905-1980)*, каталог, Београд 2018.

³⁸ ИАБ, фонд БИА, Ф. XI/П.1, Кирил Мартино, досије; ИАБ, фонд БИА, Ф. XII/П.7, Јулиус

На крају, у овом архиву се међу бројним подацима о Русима белоемигрантима уопште могу наћи и спорадични (али често значајни) трагови руских универзитетских професора белоемиграната и у низу других фондова државних служби, установа, удружења и комора: у Општини града Београда – Техничка документација налазе се пројекти објеката чији су аутори руски емигранти архитекте, а међу њима и универзитетски предавачи (Петар Анагности, Григорије Самојлов); у Народном одбору I рејона града Београда налазе се спискови и одлуке о додељивању (или недодељивању) држављанства руским емигрантима 1948/1949, а у грађи других рејона и Скупштине града Београда има података о конфискацији, експропријацији итд. У Управи града Београда – Специјална полиција и фонду Заповедник полиције безбедности и службе безбедности (BdS) могу се наћи досијеа и полицијски подаци о руским емигрантима током Другог светског рата (досије Михаила Чубинског, Викентија Фрадинског итд.), а у Управи града Београда – Бањички логор подаци о Русима који су били заточени у логору на Бањици (Михаилу Чубинском, Николи Салтикову, Илији Голенишчев-Кутузову, Алексеју Лебедеву). У фонду Лекарске коморе налазе се досијеа руских емиграната лекара (међу њима и професора Александра Игњатовског, Димитрија Тихомирова и Татјане Шкурине), а у фонду Обавештајног и инкасо завода Кредит-информ, међу бројним руским емигрантима предузимачима могу се наћи и предмети професора Алексеја Лебедева, Николаја Крајинског итд. У збиркама Мемоарске грађе и *Varia* има и појединих сећања на живот и рад руских избеглица у Београду пре, током и после Другог светског рата. Подаци о њима могу се наћи у исечцима из штампе, а ликови неких од њих и у Збирци фотографија.³⁹

Због интересовања истраживача за руске емигранте крајем 90-их година 20. века и у оквиру припрема за Међународни симпозијум „Руска емиграција у српској и другим словенским културама XX века“, који је организован у Београду 22. 11. 1997, Историјски архив Београда је приредио тематски водич као информативно средство у којем је дат детаљан преглед фондова у којима се налази грађа о руској емиграцији, на основу којег се може трагати и за подацима о Русима универзитетским професорима.⁴⁰

Изложбе

Од почетка 90-их година 20. века београдске архивске установе су приредиле и низ изложби архивске грађе о руским емигрантима у Београду и Југославији

Чарлс Ханан, досије

³⁹ ИАБ, фонд Општина града Београда, 6, Техничка документација, 18-35-40; ИАБ, ОГБ, 6, инв. Бр. 155, 50-57-934; ИАБ, фонд, НО I рејона града Београда, 42, к. 17; ИАБ, фонд Заповедник полиције безбедност и службе безбедности, BdS, 1177, С 128, G 318, F 142; ИАБ, УГБ, 1, БЛ 1294 (види: *Logor Banjica: Logoraši: Knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica (1941-1944)*, I-II, Beograd 2009); ИАБ, Обавештајни и инкасо завод „Кредит-информ, 2474, бр. 60, 2832, 6513, 7521, 20531; ИАБ, Лекарска комора Београд, 492, В 242, Ј 179, М 546, П 1425

⁴⁰ *Руски емигранти у фондовима и збиркама Историјског архива Београда. Тематски водич* (приредиле Олга Латинчић, Евица Мицковић, Милена Радојчић, Бранка Ракочевић), Београд, Историјски архив Београда, септембар 1997.

између два светска рата, често повезане са симпозијумима који су се у исто време одржавали. Тако је Архив Србије 1993. припремио изложбу „Руски емигранти. Професори на Универзитету и у школама Србије“, која је одржана 20-27. априла 1993, у време одржавања симпозијума „Руска емиграција у српској култури 20. века“ (касније одржана и у Кикинди). Потом је Историјски архив Београда приредио поставку „Руски емигранти у Београду. Траг и инспирација“, априла-маја 1996 (поновљена у Москви новембра 1996). Ове две изложбе су поновљене (допуњене) у оквиру посебне изложбе организоване у оквиру симпозијума „Руска емиграција у српској и другим словенским културама“ 1997. године, као пратећа манифестација у Руском дому (изложба је носила назив „Руске избеглице у Југославији. Кроз архивска документа“). Поред поменутих архива, своја документа су изложили и Архив Југославије и Архив САНУ, као и Државни архив Руске Федерације. За све три изложбе публикованису каталози (1993, 1996, 1997), а у оквиру припрема за изложбу 1997. године припремљен је и поменути тематски водич „Руски емигранти у фондовима и збиркама Историјског архива Београда“. Неколико година касније, Архив Југославије је у сарадњи са Државним архивом Руске Федерације 2003. приредио изложбу на којој су представљени неки документи о руској емиграцији у Југославији у међуратном периоду (из Архива Југославије изложена су превасходно документа из фонда Двора и Министарског савета Краљевине Југославије). У Историјском архиву града приређено је и неколико изложби о појединим руским белоемигрантима значајним ствараоцима, архитектама и уметницима (Валерију Сташевском 1999; Григорију Самојлову 2006; Олегу Гребеншчикову 2018).⁴¹ Коначно, у Историјском архиву Београда 2021. године приређена је изложба „Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их“, праћена садржајним каталогом и веома детаљном уводном студијом аутора проф. др Алексеја Тимофејева и др Милане Живановић.⁴² Треба нагласити да се, поред већине грађе изложене на овим изложбама и презентоване у каталозима, а која се односи на живот и рад руске емиграције у Краљевини СХС/Југославији у целини, део односи и на живот и рад Руса универзитетских наставника и асистената и може бити од велике користи за проналажење њихових трагова у београдским архивима и стварање што детаљније и потпуније слике о њиховом животу, раду и значају у београдској, српској и југословенској средини од 20-их година 20. века па надаље.

⁴¹ Видети: *Руски емигранти професори на универзитету и у школама Србије*, каталог, Београд 1993; *Руски емигранти у Београду. Траг и инспирација*, каталог, Београд 1996; *Руске избеглице у Југославији кроз архивску грађу*, каталог, Београд 1997; *Архитекта Валериј В. Сташевски: Живот и стваралаштво у Београду 1920-1944: каталог*, О. Латинчић, Б. Ракочевић, Београд 1999; *Изложба Руска емиграција у Југославији у документима Архива Југославије и Државног архива Руске Федерације (1920-1939)*, ур. Момчило Мићовић, Београд – Москва 2003; Марта Вукотић Лазар, „Архитекта Григорије Самојлов – изложба“ *Прикази, Наслеђе*, VII, 2006, 232-234; *Олег Сергејевич Гребеншчиков (1905-1980)*, каталог. Историјски архив Београда објавио је и књигу сећања: Игор Блуменау, *Судбине руских емиграната у Београду*, Београд 1997.

⁴² *Руска емиграција у Београду од 1920-их до 1950-их*

ЗАКЉУЧАК

Количина, разноврсност и квалитет историјских извора похрањених у београдским архивима јасно и у потпуности показују да је „траг руских емиграната Београда као златна нит“.⁴³ Та „златна нит“ се може односити на руску емиграцију у целини, али посебно на њен најобразованији део (поред уметника), односно научнике и универзитетске професоре. На основу архивске грађе око 50 фондова и збирки у четири београдска архива (Архив САНУ, Државни архив Србије, Архив Југославије, Историјски архив Београда), може се градити детаљна и поуздана историографска анализа деловања Руса белоемиграната универзитетских професора као групе у целини, а могу се конструисати и целовите биографије великог броја појединаца од преко 90 белоемиграната који су у неком од наставних звања радили на Београдском универзитету током 20. века. У неким случајевима до детаља се може реконструисати живот и рад и стећи јасна слика о огромном научном, просветном и културном доприносу који су дали београдској, српској и југословенској средини. Део ове обимне грађе до сада је више пута презентован на изложбама и коришћен у обимној литератури о руској белоемиграцији и белоемигрантима професорима Универзитета. Ипак, она и даље представља користан извор за проучавање њиховог живота, рада и доприноса, као појединаца и као целине. Овај преглед архивске грађе београдских архива о посматраној теми даје заокружену и детаљну слику, али никако коначну и довршену. Она се свакако и даље може допуњавати, употпуњавати, упоређивати и проверавати са подацима из других извора и обимне литературе.

РЕЗИМЕ

Међу Русима белоемигрантима после Првог светског рата налазио се и велики број универзитетских професора и научника који су ангажовани на факултетима Београдског универзитета. Њихов број је варирао и временом опадао, нарочито после Другог светског рата. Од 1919. до 1980. било их је преко 90 у различитим звањима, на различитим факултетима и научним дисциплинама. Неки су у Београду провели свега неколико семестара, а неки читаве каријере. У целини, дали су огроман допринос раду и развоју Универзитета, факултета, појединих наука, семинара и института и оставили дубоке трагове у друштвеном, научном, просветном и културном животу Београда, Србије и целе Југославије. Њихове трагове можемо пратити у фондовима београдских архива: Архива САНУ, Државног архива Србије, Архива Југославије и Историјског архива Београда. У Архиву САНУ чувају се досијеа и заоставштине неколицине (од укупно 11) Руса белоемиграната академика, а од посебне је важности и заоставштина Александра Белића, која обилује документима и преписком у вези са руском емиграцијом, посебно за Русе професоре универзитета. У Државном архиву Србије налази се фонд Универзитета у Београду, кроз чију се грађу и персонална досијеа може детаљно пратити живот и рад професора Руса белоемиграната. Поред тога, у фондовима републичких органа задужених за науку и универзитет може се наћи обимна и корисна грађа о руским емигрантима

⁴³ *Руски емигранти у Београду. Траг и инспирација*, каталог, 3.

професорима Универзитета. У Архиву Југославије грађа о посматраном проблему може се наћи у фондовима Краљевог Двора, Министарства унутрашњих послова, Министарства иностраних послова и Министарства просвете Краљевине СХС/Југославије, за међуратни период, као и у фондовима савезних органа задужених за науку и универзитет у периоду после Другог светског рата. У Историјском архиву Београда може се наћи мноштво спорадичних расутих података о руским беломигрантима професорима Универзитета у фондовима Управе града Београда, Општине града Београда, Лекарске коморе, БИА-е, као и у личним збиркама Александра Стебута и Олега Гребеншчикова. Ова обимна грађа у београдским архивима до сада је више пута презентована на изложбама и коришћена у обимној литератури о руској беломиграцији и посебно беломигрантима професорима универзитета, али и даље представља користан извор за проучавање њиховог живота и рада и огромног научног, просветног и културног доприноса који су дали београдској, српској и југословенској средини кроз цео 20. век.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Необјављени извори

- Архив Српске академије наука и уметности (АСАНУ) – Досијеа: Јакова Хлитчијева (98), Владимира Фармаковског (63), Николе Салтикова (55), Владимира Ласкарева (58), Константина Вороњезца (119), Антона Билимовича (31), Георгија Острогорског; Заоставштине: Антона Билимовича (14349), Јакова Хлитчијева (14620), Владимира Фармаковског (15043), Георгија Острогорског (14557); Заоставштина Александра Белића (14386); Мемоари Евгенија Ањичкова (А 9252); „Словенска палеографија“ др Степана Куљбакина (14482)
- Државни архив Србије (ДАС) – Фондови: Универзитет у Београду (200), Министарство просвете НР Србије (183), Комитет за научне установе, Универзитет и велике школе (189), Министарство за науку и културу НРС (187), Савет за просвету и културу НРС (190), ЦК СКС, Управа за агитацију и пропаганду (2), Медицинска велика школа (196), Техничка велика школа (212), Министарство народног здравља НРС (216), Руско-српски клуб, Збирка докумената преузетих од Безбедносно-информативне агенције
- Архив Југославије (АЈ) – Фондови Министарство унутрашњих послова Краљевине Југославије (14), Министарство рада Владе ФНРЈ (25), Збирка Милана Стојадиновића (37), Министарство социјалне политике и народног здравља Краљевине Југославије (39), Савет академија (55), Министарство просвете Краљевине Југославије (66), Министарство вера Краљевине СХС (69), Краљев Двор (74), Емигрантска влада Краљевине Југославије (103), Министарски савет Краљевине Југославије (138), Министарство науке и културе ФНРЈ (316), Савет за науку и културу ФНРЈ (317), Министарство иностраних послова Краљевине Југославије (334), Генерални конзулат Краљевине Југославије у Цариграду (411)
- Историјски архив Београда (ИАБ) – Фондови Управа града Београда – Кар-

тотека житеља, Специјална полиција, Бањички логор (1); Општина града Београда, Техничка документација (6), Лични фонд Александра Ивановича Стебута (2419), Збирка Олега Гребеншчикова (2881), Заповедник полиције безбедности и службе безбедности – BdS (1177), НО I рејона града Београда (42), Обавештајни и инкасо завод „Кредит-информ“ (2474), Лекарска комора Београд (492), БИА, Varia

Објављени извори

- *Logor Banjica: Logoraši: Knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd - Banjica (1941-1944)*, том I, Београд 2009.
- *Москва – Србија Београд – Русија, документа и материјали, Том 4, Руско-српски односи 1917–1945.* (приређивачи Алексеј Тимофејев, Горан Милорадовић, Александар Силкин), Москва – Београд 2017.
- *Руски лекари у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији. Биографски речник и анкете (1918–1946)*, ур. Миладин Милошевић, Виктор Москвин, Београд – Москва, 2012

Литература

- *Архитекта Валериј В. Сташевски: Живот и стваралаштво у Београду 1920–1944: каталог*, О. Латинчић, Б. Ракочевић, Београд 1999.
- Блуменау, Игор. *Судбине руских емиграната у Београду*, Београд 1997.
- Бонцић, Драгомир. *Руски емигранти наставници Београдског универзитета од 1919. до средине 20. века*, Србија и Русија 1814–1914–2014, Зборник радова, ур. Михаило Војводић, Београд 2016, 231-243.
- Вукотић, Марта Лазар, „Архитекта Григорије Самојлов – изложба“ Прикази, *Наслеђе*, VII, 2006, 232-234.
- Dimić, Ljubodrag. *Ruska emigracija u kulturnom životu građanske Jugoslavije*, *Istorija 20. veka*, br. 1–2, 1990, 7-38.
- Ђури, Остоја. *Руска литерарна Србија 1920–1941, писци, кружоци и издања*, Горњи Милановац 1990.
- *Изложба Руска емиграција у Југославији у документима Архива Југославије и Државног архива Руске Федерације (1920–1939)*, ур. Момчило Мићовић, Београд – Москва 2003.
- Јаковљевић Ранко, *Руси у Србији*, Београд 2004.
- Јовановић, Мирослав. *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*, Београд 1996.
- Јовановић, Мирослав. *Руска емиграција на Балкану (1920–1940)*, Београд 2006.
- Миленковић, Тома. *Друштво руских научника у Југославији (1920–1941)*, Руска емиграција у српској култури XX века, Зборник радова, I (уредили Миодраг Сибиновић, Марија Межински и Алексеј Арсењев), Београд 1994.

- *Олег Сергејевич Гребеничиков (1905-1980)*, каталог, Београд 2018.
- *Руска емиграција у Београду од 1920–их до 1950–их*, каталог изложбе (Алексеј Тимофејев, Милана Живановић, Слободан Мандић), Београд 2021.
- *Руске избеглице у Југославији кроз архивску грађу*, каталог, Београд 1997.
- *Руски емигранти професори на универзитету и у школама Србије*, каталог, Београд 1993.
- *Руски емигранти у Београду. Траг и инспирација*, каталог, Београд 1996.
- *Руски емигранти у фондовима и збиркама Историјског архива Београда. Тематски водич* (приредиле Олга Латинчић, Евица Мицковић, Милена Радојчић, Бранка Ракочевић), Београд, Историјски архив Београда, септембар 1997.

Dr Dragomir BONDŽIĆ

TRACES OF WHITE RUSSIAN EMIGRANT UNIVERSITY PROFESSORS IN BELGRADE'S ARCHIVES

Summary

498

Among White Russian émigrés after the First World War there was a great number of university professors and scientists that were engaged in the work of the Belgrade University. Their number varied and declined with time especially after the Second World War. From 1919 until 1980 there were over 90 of them with different academic titles at different faculties and in different academic disciplines. Some of them spent their whole careers at Belgrade University, and some only a few semesters. On the whole, their contribution to the development of the University, faculties, certain sciences, seminars, and institutions was immense and they have left deep traces in social, academic and cultural life of Belgrade, Serbia and whole Yugoslavia.

We can follow those traces in the fonds of Belgrade's archives: the SASA Archives, State Archives of Serbia, Archives of Yugoslavia, and Historical Archives of Belgrade. The SASA Archives keeps dossiers and legacy of a few (from 11 altogether) White Russians, emigrant academicians, and of special importance is the legacy of Aleksandar Belić that contains documents and correspondence related to Russian emigration, especially to Russians that were university professors.

In the State Archives of Serbia there is a fond of the Belgrade University through which material and personal dossiers the life and work of White Russians, emigrant professors, can be traced in detail. Aside from that, in the fonds of the state organs administering science and university, voluminous and useful material about White Russians, emigrant professors, can be found. In the Archives of Yugoslavia the material of this kind can be found in the fond of the King's Court, Ministry of Internal Affairs, Ministry of Foreign Affairs, and Ministry of Education of the Kingdom of SCS/Yugoslavia for interwar period, and in the fonds of federal organs administering science and university after the Second World War. In the Historical Archives of Belgrade, the voluminous data about White Russians, emigrant professors, are scattered in the fonds of the Municipality of Belgrade, Belgrade City Administration, Medical Chamber of Belgrade, Security Information Agency, and in personal collections of Aleksandar Stebut and Oleg Grebenščikov. This voluminous material in the archives in Belgrade was presented many times through exhibitions and used in historical works about White Russian emigration, especially university professors, but it is still very useful source for studying the life and work of White Russians, emigrant professors, and their huge scientific, educational, and cultural contribution to Belgrade, Serbian, and Yugoslav milieu throughout the whole 20th century.